

KÓNYÁNÉ SIMICS ZSUZSANNA

Az általános szerződési feltételekkel kapcsolatos polgári jogi szabályozás változásairól

A szerződés létrejöttének alapvető fogalmi eleme a *konszenzus*, ami azt jelenti, hogy mindaddig, amíg a felek – jogi értelemben – szabad akaratukból a lényeges kérdésekben meg nem egyeznek, a szerződés nem jön létre. A szerződés akarati viszony jellegéből eredően a szerződő partnerek szabadon alakítják megállapodásuk tartalmát, érvényesül a *szerződési szabadság* és annak keretében a típuszabadság valamint a diszpozitivitás is. Rendkívül keskeny az a sáv, amelyen belül kivételesen szerződéskötési kötelezettség érvényesül. A jogszabály által elrendelt szerződéskötési kötelezettség mindenképpen valamilyen mértékű gátját képezi a szabad akarat érvényesítésének (pl. közüzemi szerződés). Nem sérül viszont a szerződési szabadság, ha a felek önként vetik alá magukat a szerződéskötési kötelezettségnek azáltal, hogy előszerződést hoznak létre. A konszenzualitásból fakadóan a szerződés létrejövetele megállapíthatóságának adott esetben feltétele lehet a bármelyik fél által lényegesnek tekintett kérdésben való egyetértés is [Ptk. 205. § (1)–(2) bek.]. Így pl. nem tekinthető létrejöttnek a szerződés, ha a felek súlyt helyeznek a szállítandó áru mennyiségére, a szállítás időpontjára, de mégsem állapodnak meg e kérdésekről, vagy ha az ajánlatban a teljesítés módja, helye tekintetében külön kikötés szerepel és azt a másik fél nem fogadja el. Ugyanakkor megállapodás hiányában is beépül a szerződés tartalmába – a felek általi eltérő rendelkezés hiányában – mindaz, amit jogszabály rendez. Ez nem töri meg az akarati jelleget, hiszen van mód a máskénti közös megegyezésre.

Problematisabb a helyzet az ún. *általános szerződési feltételekkel* kapcsolatosan, amelyek ugyancsak a szerződés tartalmának részévé válhatnak és sajnos, a szerződési szabadság egyoldalúvá válását vonhatják maguk után, mert általuk az egyedi szerződésekre vonatkozó klasszikus szerződéskötési mechanizmus radikális átalakuláson megy keresztül. Az általános szerződési feltételek jogintézménye – lehetőséget adva a szerződések tartalmának *standardizálására* – praktikuma és hatékonysága révén mindenütt alkalmazásra kerülhet, ahol termékek tömeges értékesítésére vagy szolgáltatások tömeges nyújtására kerül sor, mint pl. tartós fogyasztási cikkek adásvétele, vállalkozási szerződések, közszolgáltatások (vegytisztítás, lakáskarbantartás, gépjárműjavítás, víz-, gáz-, villamosenergia). Mértéktartó becslések szerint a szerződések összsvolumenének 60–70 %-a ma már így jön létre. Leggyakrabban bankok, hitelintézetek, biztosítótársaságok, közlekedési vállalatok, közüzemi szolgáltatók, utazási irodák és teleföntársaságok dolgozzák ki előre azokat a feltételeket, amelyek alapján ügyfeleikkel szerződnek.

Az *általános szerződési feltételek* alkalmazásával létrejött szerződések – a gazdasági életben betöltött funkciójukra figyelemmel – két, aránylag eltérő csoportba sorolhatók.

A standardizált szerződések egyik típusa az ún. *blankettaszerződés*, amely a gazdálkodó szervezetek egymás közötti forgalmában dominál és rendszerint keretszerződés jellegű. Közismertek e forma *előnyei*. A blankettában szereplő előre szerkesztett feltételek könnyebbé és gyorsabbá teszik a szerződéskötést, hiszen a nyomtatványt csak ki kell tölteni és mindez nem igényel speciális szakértelmet. Ezáltal idő, szakértői költség spórolható meg, ami közvetlenül a szerződéskötés költségeit, közvetve pedig a termék ill. szolgáltatás árát, díját csökkenti.¹ A tömegtermelés szülte² fogyasztói szabványszerződések, a jogi terminológia szerinti *adhéziós szerződések* képezik a standardizált szerződések másik csoportját. Ezek fogyasztási szükséglet kielégítését célzó, a fogyasztó, mint végfelhasználó által kötött szerződések, amelyekben a felek gazdasági és jogi helyzete között lényeges eltérés mutatható ki. Mindebből adódóan ezáltal inkább az általános szerződési feltételek *hátrányai* domborod(hat)nak ki. A jogirodalomban hangsúlyozottak közül a leglényegesebb negatívumokat emeljük ki.

– Kétséggé vált a szerződések hagyományos civiljogi alaptételeinek, így a felek mellérendeltségi pozíciójára alapított, a szerződési szabadságra épülő kötelmi normák alkalmazhatósága.

– A szerződés teljes tartalma eleve meghatározottsága következtében hiányzik az egyező akaratképzés és ennek kinyilvánítása.³

– Megdőlt a tradicionális szabályozás alapjául szolgáló feltételezés, miszerint a teljes mértékben szabad piacon egyenjogú és mellérendelt, azonos piaci áttekintéssel rendelkező felek a szerződés valamennyi pontját megértve, kölcsönösen akarva, alkut követően állapotnak meg.

– Az egymástól jelentősen eltérő érdekpozíciójú és érdekérvényesítési lehetőségekkel rendelkező felek között azért nem lehet alku tárgya a szerződés összes pontja, mert egyikőjük rendszerint üzletszerűen foglalkozik specializált szolgáltatás nyújtásával, míg a másik szakmai oldalról a részletekre is kiterjedő áttekintési képesség hiányában és csak alkalmasszerűen veszi igénybe azt.

– Így a feltételeket alkalmazó már eleve előnyösebb helyzetből tárgyal intellektuális ill. szakismereti fölényéből adódóan, még ha csak él, de nem él tudatosan vissza a lehetőségeivel,⁴ nem köt ki tisztességtelen, méltánytalan, visszaélészerű vagy egyoldalú előnyt tartalmazó feltételt.⁵

– Rendszerint körülményes az általános szerződési feltételek megismerése – ilyen irányú szándék esetén – is, mert gyakran a szerződéstől elkülönítetten jelennek meg: üzletszabályzatban, igazolójegyen, rendeléselfogadáson, kereskedelmi levelek hátoldalán, apró betűkkel tipografálva, sűrűn nyomtatott szövegben.⁶

¹ Takács Péter: A szabványszerződések. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 9. p.

² Harmathy Attila: Adhesion Contracts, Model Contracts. Droit Hongrois-Droit Compare. Akadémia Kiadó, Budapest, 1970. 29. p.

³ Fazekas Judit: A fogyasztói szerződések tisztességtelen szerződési feltételeit szabályozó új Európai Unió irányelv és a magyar jog. Magyar Jog, 1995/11. 660-661. p.

⁴ Takács Péter: Általános szerződési feltételek – problémák – kérdőjelek. Collega, 1997/4. 21-22. p.

⁵ A szakirodalomban általában e jelzők fordulnak elő azoknak a szerződéses kikötéseknek a jellemzésére, amelyeket az általános szerződési feltételeknek alávetett szerződő fél hátrányára használnak. Az angolszász jogi terminológia a tisztességtelen (unfair contract terms), a francia visszaélészerű (les clauses abusives), a német a méltánytalan és aránytalan mértékű hátrányt okozó (unangemessene Benachteiligung), a magyar először az indokolatlan egyoldalú előny, majd a tisztességtelen megfogalmazást használja. Az egyes kifejezések között esetenként meghúzó(hat)nak tartalmi eltérések, mégis általában szinonimaként használjuk azokat.

⁶ Fazekas Judit: Fogyasztói jogok – fogyasztóvédelem. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995. 185. p.

– Esetleges megismerés, megértés esetén pedig olyan látszat alakul ki a diszpozitív szabályok következetes és teljes félretételével, miszerint a "törvényi jogot" perifériára szorítva a "szerződési jog" válik irányadóvá és az, mint diktátum nem változtatható meg, noha jogi értelemben semmiféle jogforrási ereje nincs.

– A diszpozitivitással való visszaélés valósul meg. A szerződési szabadság a gyengébbek oldalán illúzióvá válik, a szerződés meg nem kötésének szabadságára korlátozódik, a fél vagy elfogadja a feltételeket vagy nem köt szerződést.⁷ Vagyis az általános szerződési feltételek az egyik félnek biztosított egyoldalú előnnyel a szerződést éppen sajátos, lényegadó jellemzőitől fosztják meg.

– A jogügyletek illetve azok tételei mintegy jogszabály képében jelennek meg. Ma már jogforrástani probléma az, hogy a diktált szerződési feltételek a hivatalos jog félretételére és annak a nem hivatalos joggal való intézményes felváltására vezetnek.⁸ Bár, elvileg jogi hatásuk jogforrástani szempontból nem lehet, hiszen a diszpozitív szabályozás körét fedik le és normatív jelleget csak a szerződéses megállapodásba foglalással nyernek.⁹

– Az adhéziós szerződés által egy "jogi uzsora szituáció"¹⁰ valósul meg, már "semmi nem szerződés benne, csak a neve".¹¹ Ugyanakkor a jelentősége olyannyira megnőtt, hogy ma már külön adhéziós szerződési jogról kell(ene) beszélni, és hovatovább a szerződéseket szabályozó jognál fontosabb lesz a szerződés-ellenőrzési jog.¹²

Kétségtelen, kissé riasztónak tűnhet a hátrányok felvázolásával nyújtott kép. A valószínűségi helyzet azonban nem annyira kilátástalan, hiszen önmagában az általános szerződési feltételek alkalmazása még nem tekinthető negatívumnak. Csak akkor keletkezik probléma, ha gazdasági erőfölénnyel párosul használatuk. Ha ugyanis a gyengébb partner elutasítja a számára igen gyakran hátrányos feltételek melletti szerződéskötést, akkor nem éri el az általa kívánt gazdasági célt és ez esetben a forgalom hatékonyságának elve gyengíti a szerződéses szabadság elvét, így az egyoldalú privilégiummá válik.¹³

Elsősorban az tehát a kérdés, hogy milyen hatásos *jogvédelmi eszközök* lehetségesek a fogyasztói szabványszerződések és az ezekben, vagy ezekkel összefüggésben alkalmazott, a fogyasztóra hátrányos szerződési kikötések ellen, illetőleg a velük együttjáró *hátrányok eliminálására*. Az általános szerződési feltételek alkalmazása révén kialakult anomáliák boncolgatása és a megoldás keresése során viszont nem feledhető, hogy az általános szerződési feltételek nem minősíthetők vagy jónak, vagy szükségtelen rossznak, mert használatuk a tömeges szerződésforgalom körülményei között nemcsak elkerülhetetlen, hanem egyenesen szükségszerű. A közkeletű felfogás alapvetően a gyengébb fél védelme oldaláról tartja indokoltnak a jogszabályi rendezést. A fogyasztóvédelem-centrikus szabályozás azonban önmagában nem alkalmas a mindennapos problémák konstruktív megoldására tömeges méretekben.¹⁴ Igen nagy figyelmet kell tehát fordítani

⁷ Eörsi Gyula: Összehasonlító polgári jog. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975. 235. p.

⁸ Lábady Tamás: A magyar magánjog (polgári jog) általános része. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 1997. 175. p.

⁹ Vékás Lajos: Szabványszerződések és a szerződéstípusok félretétele. Jogtudományi Közlöny, 1976/4. 183. p.

¹⁰ Vékás Lajos: A szerződési rendszer fejlődési csomópontjai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 94. p.

¹¹ Friedman: The Impact of Large Scale Business Enterprise Upon Contract. International Encyclopedia of Comparative Law I.C.B. Mohr, Tübingen etc. 1974. 13. p. (idézi: Székely Katalin: Jellegzetességek a kereskedelmi szerződések struktúrájában. Jogtudományi Közlöny, 1992/7. 341. p.)

¹² Eörsi Gyula: A skandináv jogról és jogtudományról. MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, Budapest, 1974. 44. p.

¹³ Biró György: A keretszerződés – új megközelítésben. Jogtudományi Közlöny, 1986/4. 206. p.

¹⁴ Takács Péter: Általános szerződési feltételek – problémák – kérdőjelek. Collega, 1997/4. 21–22. p.

azon garanciális szabályok kidolgozására, amelyek segítségével elérhető a káros hatások kiszűrése.

Az előzőekben vázoltak alapján nem meglepő, hogy viszonylag hosszú ideje váltja ki és még mindig túri, sőt gerjeszti a jogirodalmi vitákat ez a jogintézmény, amely a *hazai jogfejlődést* sem hagyta érintetlenül. Pl. a Kereskedelmi törvény is kivételnek tekintette a szabályozása alól a vaspályák fuvarozási ügyleteit. Később ezt a rendelkezést egészítette ki az 1928. évi III. és IV. tc. azzal, hogy a vasútak fuvarozási ügyleteire elsősorban a Vasúti Üzleti Szabályzat (V.Ü.S.Z.) rendelkezéseit rendelte irányadóknak, amelyeket az illetékes miniszter bármikor módosíthatott, új szabályzatot alkothatott, még a Kereskedelmi törvénytől eltérő rendelkezések vonatkozásában is.¹⁵ A gazdaságirányítási rendszer 1968-as megváltoztatása előtt az általános szerződési feltételek jogszabályi formában, rendszerint miniszteri rendeletként, "alapfeltételek" elnevezéssel jelentek meg. E "direkt", tervutasításos gazdaságirányítási modellben a felek önállósága szinte minimálisra csökkent, hiszen a – tervteljesítést szolgáló – szerződés megkötésével az alapfeltételek automatikusan annak részévé váltak.¹⁶ A gazdasági mechanizmusban bekövetkezett újabb modellváltás hívta életre az általános szerződési feltételek törvényi szintű szabályozását. 1978. március 1-jén vált hatályossá az 1977. évi IV. törvénnyel módosított Ptk 209. §-a, amely az *általános szerződési feltételeket* szabályozta, utalva az *indokolatlan egyoldalú előny* kategóriára és a hozzá kapcsolódóan teremtett *új érvénytelenségi jogcímre*. Egyidejűleg a korábbi alapfeltételek zöme hatályon kívül helyezésre került ill. a szállítási szerződésekre vonatkozóak bekerültek a Ptk-ba.

Mindenképpen üdvözlendő volt e jogalkotói lépés, bár a jogi rendezés – főleg szűkszavúsága, hézagossága miatt – korántsem volt tökéletesnek minősíthető.

Időközben körvonalazódtak a szabályozásbeli hiányosságok, közeledtek egymáshoz a problémafeltáró szakirodalmi álláspontok és több szempontból is megérett a helyzet az újraszabályozásra, aminek következtében ma már, 1998. március 1-jétől részletesebb jogi rendezés ad támpontot a jogalkalmazó és a jogkereső számára. Az azidő szerinti újdonság erejével ható "eredeti" 209. § tehát már nincs hatályban, ezért természetesen nem vállalkozunk részletes elemzésére. Indokoltnak tartjuk viszont a rövid jogszabályi szöveg felidézését, figyelemmel egyrészt arra, hogy alkalmazása esetleg még mindig szükségessé válhat a korábban keletkezett és még el nem bírált jogvitákban. Másrészt amiatt, hogy áttekinthetőbbek legyenek a megváltoztatásával kapcsolatos indokok, javaslatok, következtésképpen az azokra való jogalkotói reagálás is.

"Ptk. 209. § (1) Ha jogi személy szerződéskötéskor olyan egyoldalúan meghatározott általános szerződési feltételeket használ, amelyek részére indokolatlan egyoldalú előnyt biztosítanak, a sérelmes kikötést a külön jogszabályban meghatározott állami vagy társadalmi szerv a bíróság előtt megtámadhatja.

(2) A bíróság a megtámadás alapossága esetén a sérelmes kikötés érvénytelenségét – mindenre kiterjedő hatállyal – megállapítja. Az érvénytelenség megállapítása nem érinti azokat a szerződéseket, amelyeket a megtámadásig már teljesítettek.

(3) Ha az általános szerződési feltételek szerint megkötött szerződés a jogi személy részére indokolatlan egyoldalú előnyt biztosít, a szerződést a sérelmet szenvedő fél megtámadhatja."

¹⁵ 1892. évi XXV. tc. (Corpus Iuris Hungarici) szerk.: Márkus Dezső: Budapest, 1912. és Kt. 422–433. §.

¹⁶ Az új gazdasági mechanizmus jogszabályainak gyűjteménye IV. kötet, Budapest, 1971. 187. p. és *Eőrsi Gyula: Tervszerződések. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957. 250. p.*

Ptké. II. 12. § A sérelmet szenvedett fél a szerződést e címen csak akkor támadhatja meg, ha annak megkötése a törvény hatálybalépése után történt.

Ptké. II. 5. § (1) Az általános szerződési feltételek bíróság előtti megtámadására jogosult:

- a) a legfőbb ügyész;
- b) a gazdasági kamara és a gazdasági érdekképviseleti szervezet;
- c) a Szakszervezetek Országos Tanácsa a szakmai (ágazati) szakszervezetek elnöksége és a működési területükön a szakszervezetek megyei (budapesti) tanácsa;
- d) a miniszterek, az országos hatáskörű szervek vezetői, valamint a fővárosi, megyei tanácsok végrehajtói bizottságai (önkormányzatok);
- e) érdekképviseleti feladatkörükben a szövetkezetek országos tanácsai, továbbá az állampolgárok érdekképviseletét ellátó más országos szervek és egyesületek.

(2) Az (1) bekezdésben meghatározott szervek által indított perben a Pp. XXV. fejezetének rendelkezései szerint kell eljárni."

A Ptk-beli *eredeti szabályozás jellegzetességei* és részben *fogyatékoságai* a következőkben sűrítethetők:

- Hiányzik a definíció mind az általános szerződési feltételek, mind az indokolatlan egyoldalú előny vonatkozásában. Az utóbbi fogalom tartalommal való megtöltése a törvényi indokolás szerint – néhány szempontra utalással – a bírói gyakorlat feladata.
- Kizárólag a jogi személyek által egyoldalúan meghatározott általános szerződési feltételekbe foglalt indokolatlan egyoldalú kikötés támadható meg.
- A személyi hatály illetve az érintett alanyi kör meglehetősen tág, nem korlátozódik a magánszemélyekre illetve természetes személy fogyasztókra, hanem kiterjed a gazdálkodó szervezetekre, a kereskedelmi céllal szerződést kötőkre is.
- Nem rendelkezik a törvény az általános szerződési feltételek szerződéstartalommal való válásáról. A joghézag pótlását a Legfelsőbb Bíróság 37. sz. állásfoglalása megkísérelte ugyan, de annak nincs jogforrási rangja, így nem kötelező az alkalmazása, és egyébként is csak gazdálkodó szervezetek egymás közötti kapcsolatában releváns.
- Lehetőséget ad a szabályozás a szerződés egyedi megtámadására a sérelmet szenvedettnek, kizárólag reá kiterjedő hatállyal.
- Biztosított a megtámadás populáris actio keretében is, az indokolatlan egyoldalú előnyt tartalmazó kikötés ergo omnes hatályú érvénytelenségének megállapítása céljából a külön jogszabályban felsorolt állami vagy társadalmi szervek által.

A korrektebb, új szabályozási modell eszköztára kialakításának megcélzásánál a következő javaslatok megfontolása vált indokoltá a fenti szakirodalmi véleményekre, jogalkotói szándékokra, a jogpolitikai álláspontokra és a bírói gyakorlatra figyelemmel.

- Egységes szabályozás kialakítása szükséges az általános szerződési feltételek terén. Vagy a Ptk. kodifikációja révén, vagy külön, egyedi törvény alkotásával, – pl.a termékfelelősségi törvény mintájára – esetleg a fogyasztóvédelmi törvény keretében.
- A vonatkozó szabályozást ki kell terjeszteni minden általános szerződési feltételre, nem csak a jogi személyek által kidolgozottakra.

- Meg kell határozni a tisztességtelen szerződési feltétel fogalmát és az ellen kell védelmet nyújtani, nem csak az egyes eseteivel szemben, mint az indokolatlan egyoldalú előny.
- Lehetővé kell tenni az egyedi fogyasztói szerződések vizsgálatát is az olyan hátrányos kikötések szempontjából, amelyeket nem általános szerződési feltételek tartalmaznak.
- Az általános szerződési feltételek illetve a hátrányos kikötés alkalmazójára kell hárítani a bizonyítási terhet.
- Törvényi szintű iránymutatást kell adni az általános szerződési feltételek értelmezésével kapcsolatban.
- Újra kell gondolni és szabályozni a jogérvényesítés módozatait.
- Az actio popularis indítására jogosultak körét ki kell bővíteni szakmai kamarákkal valamint érdekképviseleti szervezetekkel.
- A megtámadásra feljogosított szervezetnek nem csak lehetőséget kell biztosítani ez irányú jogok gyakorlására, hanem jogszabályilag kötelezni is kell őket e feladat ellátására.
- Biztosítani kell a jogérvényesítést követő, érvénytelenséget megállapító bírósági ítélet közzétételét.
- Be kell vezetni a bírósági kontroll mellett egy előzetes közigazgatási kontrollt, amely pl. az országos gazdasági kamara vagy egy fogyasztói szakbudsman hatáskörébe tartozna.¹⁷

A Maastricht-i Egyezmény 1994. januári hatálybalépésével az Európai Unió számára nélkülözhetetlenné vált a jogegységesítés a szerződések szabályozása területén is, hiszen az árucsereforgalom okából a kötelmi jog, mint a leginkább nemzetközi jelleget öltő magánjogi terület, kiemelkedő jelentőségre tett szert. Az Unió Tanácsa 1993. április 5-én iktatta be jogforrasi rendjébe *a fogyasztói szerződések tisztességtelen feltételeiről szóló 93/13/EEC számú irányelvet*.¹⁸ Az irányelv hangsúlyozott célja az Egységes Piac megszilárdítása, a termékek, szolgáltatások szabad forgalmának biztosítása, de különösen a nemzeti jogok egymáshoz közelítése a fogyasztói szerződésekben kikötött méltánytalan, tisztességtelen, visszaélésre lehetőséget adó feltételekkel kapcsolatos szabályozásban.

A piacgazdaság megvalósítását és az európai integrációba való bekapcsolódást megcélzó Magyarország számára különösen fontos, tulajdonképpen csatlakozási előfeltétel a *belső jog harmonizációs tartalmú korszerűsítése*. A jogharmonizáció megvalósítása igen bonyolult, hosszú időt igénylő folyamat, figyelemmel jogrendszerünk sok esetben sajátos, eltérő szabályaira, elveire, terminológiáira. A feladat megoldása az irányelvben megfogalmazott elvek figyelembe vétele kell, hogy legyen, de nem a szöveghöz való hűalkalmazkodás, annak valamiféle lefordítása és a magyar jog részeként való kihirdetése. A magyar jognak az európai joghoz való közelítését feltétlenül a magyar jogrendszer egységét szem előtt tartva, valamint a magyar társadalom és gazdaság adottságainak megfelelően kell illetve szabad végrehajtani. A *kötelmi jog* területét érintően máris vannak említésre érdemes harmonizációs jogalkotási *eredmények*, pl. a társasági jog, a termékfelelősség, a tisztességtelen piaci magatartást szabályozó versenyjogi

¹⁷ 2145/1996. (VI.13.) Korm. határozat. Fazekas Judit: A fogyasztói szerződések tisztességtelen szerződési feltételeit szabályozó új Európai Uniósi irányelv és a magyar jog. Magyar Jog, 1995/11. 667. p.

¹⁸ Council Directive 93/13/EEC of 5 April 1993 on Unfair Terms in Consumer Contracts O.J.No.L. 95/2921 of April 1993.

és fogyasztóvédelmi jogszabályok körében.¹⁹ Ezek egy része már a fogyasztók kiszolgáltatottságát csökkenteni szándékozó, érdekvédelmük élővé tételére irányuló jogintézményeket tartalmaz. Ebből a szempontból, és témánkra figyelemmel is, jelentős lépés volt a Ptk. egyes szerződési szabályainak módosításáról szóló 1997. évi CXLIX. törvény elfogadása, amely – többek között – módosította és kiegészítette a Ptk. módosításáról és egységes szövegéről szóló 1977. évi IV. törvény hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 1978. évi 2. tvr-t vagyis a Ptké II.-t is.

A következőkben az 1998. március 1-je óta hatályos Ptk-beli általános szerződési feltételekre vonatkozó szabályozást vesszük górcső alá. A jogi rendezés felvázolása mentén igyekszünk kitekintéssel lenni arra is, hogy a törvény módosítása során mennyiben sikerült érvényre juttatni a korábbi szabályozás kapcsán felmerült problémákkal összefüggő jogirodalmi, jogalkalmazói javaslatokat, fogyasztói elvárásokat, nem utolsósorban az EU-s követelményeket.

A törvényi definíció szerint *általános szerződési feltételnek* minősül az a feltétel, amelyet az egyik fél több szerződés megkötése céljából egyoldalúan, előre meghatároz, és amelynek meghatározásában a másik fél nem működhetett közre (209/C. §). Az eredeti szöveg – mint ahogyan a hiányosságok között már jeleztük – nem tartalmazta az általános szerződési feltételek fogalmát. Az csak kikövetkeztethető volt a megtámadhatóság általános feltételei alapján. A következtetés során többen eléggé tágan vonták meg a határvonalakat, amikor általános szerződési feltételeknek minősítettek minden olyan okiratot, amelynek rendeltetése, hogy az azt alkalmazó személyek illetve jogi személyek előre meg nem határozott számú jövőbeni szerződésének részévé váljon.²⁰ Elfogadhatóbb az az álláspont, miszerint csak egy szűkebb fogalom olvasható ki a törvénytövegből.²¹ Magunk részéről úgy gondoljuk, hogy általános szerződési feltételeknek voltak tekinthetők mindazok a feltételek, amelyeket jogi személy egyoldalúan, a potenciális szerződő partner beleszólása nélkül dolgozott ki úgy, hogy az a javára egyoldalú és ellentételezés nélküli, tehát indokolatlan előnyt tartalmazott. A Legfelsőbb Bíróság sem maradt tétlen. Törekedett eleget tenni a törvényi indokolás által rá rótt joghézagpótló feladatnak és – adott esetben szemben az első fok érdemben teljesen más ítéletével – megállapította, hogy pl. nem jelentenek indokolatlan egyoldalú előnyt a vállalkozó számára az általános szerződési feltételek azon kikötései, amelyek szerint a neki fel nem róhatóan a kivitelezés során, a megrendelő érdekkörében keletkezett hátrányokért a megrendelő köteles helytállni.²² A hatályos fogalom-meghatározást megfelelőnek tartjuk. Tehát a feltétel általános szerződési feltételnek minősül, ha két kritérium együttesen jelentkezik: egyrészt a feltételt az egyik fél egyoldalúan, előre meghatározza és annak meghatározásában a másik fél nem működhetett közre, a feltételt a felek nem közösen alakítják ki. Másrészt az általános szerződési feltételt meghatározó fél több szerződés megkötése céljából alakítja ki előre, egyoldalúan a feltételt.

Vélelem érvényesül amellett, hogy a másik fél, az általános szerződési feltételek esetleges elszenvedője nem működhetett közre a kidolgozásban. Elegendő, ha erre hivatkozik – és noha neki áll érdekében a bizonyítási kötelezettségre vonatkozó eljárásjogi

¹⁹ 1993. évi X. tv. a termékfelelősségről, 1996. évi LVII. tv. a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról, 1997. évi CXLIV. tv. a gazdasági társaságokról, 1997. évi CLV. tv. a fogyasztóvédelemről.

²⁰ Takáts Péter: A szabványszerződések. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 95. p.; Biró György: A keletszerződés – új megközelítésben. Jogtudományi Közlöny 1986/4. 206. p.

²¹ Fazekas Judit: A fogyasztói szerződések tisztességtelen szerződési feltételeit szabályozó új Európai Uniósi irányelv és a magyar jog. Magyar Jog, 1995/11. 667. p.

²² Bírósági Határozatok 1982/525.

szabály²³ alapján, hogy a bíróság valóként fogadja el állítását – ezért kedvező pozícióban van. Ugyanis a *bizonyítási teher* a feltételt alkalmazón nyugszik. Neki kell bizonyítania azt a körülményt – és ezáltal megdönteni a vélelmet –, hogy a másik felet nem akadályozta semmi a feltételek közös meghatározásában, közreműködhetett kidolgozásokban (209/D. §).

Tekintettel arra, hogy a taglalt kifejezés kizárólag a Ptk. szerződésekre vonatkozó általános szabályai körében fordul elő, indokolt a *fogalom elhelyezése* is. Célszerűtlen lett volna a Ptk-ban gyakran visszatérő fogalmak körében, a 685. §-ban történő megjelenítése.

Megnyugtató módon – szemben a korábbi szabályozással – nem tartalmaz a törvény semmiféle megszorítást az általános szerződési feltételeket alkalmazó kilitét illetően. Tehát az ún. *egyik fél* lehet *bárki*, nem csak jogi személy, hiszen ez a kategória ma már nem valószínű a domináns gazdasági helyzetet. Továbbá a nem jogi személy általi általános szerződési feltételek alkalmazása többnyire ugyanúgy kedvezőbb gazdasági pozícióval illetve ennek kihasználásával – vagy legalábbis a lehetőségével – jár, másfelől az általános szerződési feltételekre építő szerződéskötési technika önmagában tényleges előnyt jelent, esetleges erőfölényes helyzet nélkül is. Az ún. *másik fél* is lehet *bárki*, aki sérelmet szenved, nem kizárólag a fogyasztó, hanem általában a "gyengébb fél".

A szerződő partnerek kilitének, valamiféle minőségének a jogérvényesítés szempontjából azonban már van jelentősége. Az új szabályozás ugyanis bővítette a megtámadható szerződések körét, így szükségesnek látjuk annak jelzését, hogy *esetenként mégis fontos a jogalanyok közötti különbségtétel*. Ezért utalunk az indokolt mértékű fogalmi körülhatárolásra is a jogalkotó által megfogalmazott, de általunk leegyszerűsítetten vázolt *megtámadási variációk* alapján. Megtámadható:

a) a bármely jogalany által alkalmazott tisztességtelen általános szerződési feltételek kikötése <-> bármely szerződő, sérelmet szenvedő jogalany által [209. § (1) bek.];

b) a gazdálkodó szervezet által alkalmazott tisztességtelen általános szerződési feltételek kikötése <-> a külön jogszabályban meghatározott szervezet által [209. § (2) bek.];

c) a gazdálkodó szervezet szerződésének unfair kikötése, noha nem általános szerződési feltétel <-> a fogyasztó által (209/A. §).

A *gazdálkodó szervezet* törvényi definiálása igényelt ugyan *változtatást*, de nem új. Így továbbra is a 685. § c., pontjában felsorolt szervezetek, gazdasági társaságok és az egyéni vállalkozók tartoznak ide.

A *közérdekű kereset indítására feljogosított* szervek felsorolása továbbra is a Ptké. II. – mint külön jogszabály – 5. §-a által történik. Az 1977 óta bekövetkezett szervezeti változásokra, valamint az ily módon induló perek csekély számára figyelemmel került a *személyi kör újrafogalmazásra*. Úgy véljük, továbbra is túl szélesen – és talán nem elég megfontoltan – vonta meg a jogalkotó a megtámadásra jogosultak körét. Hatékonyabb lett volna azokat a személyeket, szervezeteket feljogosítani és konkrétan megjelölni, akik illetve amelyek feladatkörüknél fogva ténylegesen élni is tudnának a közérdekű keresettel való perindítás lehetőségével és abban valóban érdekeltek. A fogyasztók érdekeinek képviselője ugyanis elég sok nehézségbe ütközik, mivel nem alkotnak homogén, jól körülhatárolható társadalmi csoportot. Érdekeik képviselője tehát egy heterogén, diffúz és állandóan változó személyi kör érdekeinek megjelenítését igényli. A gyakorlatban dől majd el, hogy e megjelenítésre milyen hatásfokkal alkalmas az ügyész, a minisz-

²³ 1952. évi III. tv. a Polgári Perrendtartásról, 164. § (1) bek.

ter, az országos hatáskörű szerv vezetője, a jegyző, a főjegyző, a gazdasági és a szakmai kamara, a hegyközségi szervezet, a fogyasztói érdekképviseleti szervezet.

A *fogyasztó* fogalmát hagyományos módon, az *értelmező rendelkezések között*, a 685. § új d) pontjában helyezi el a jogalkotó. Bizonyára ezáltal kívánja érzékeltetni, hogy – szemben az általános szerződési feltételek definíciójával és figyelemmel annak törvénybeni elhelyezése magyarázatára – az egész kódex alkalmazásában ide tartozik minden olyan – elvileg laikus, nem professzionális – személy, aki *gazdasági vagy szakmai tevékenysége körén kívül köt nem közüzemi szerződést*. Vagyis a *funkcionális megközelítés* alapján nem sorolható ide, aki termelés, üzletszerű értékesítés céljából szerez be terméket, vesz igénybe szolgáltatást, de a 387–388. §-ok hatálya alá eső személy sem. Egyértelmű a fogalom tartalmi határai megvonásánál alkalmazott funkcionális megközelítéssel, hiszen nem lenne célszerű az elsődlegesen nem gazdasági tevékenységet folytató szervezetek (pl. alapítvány, egyesület) kizárása a fogyasztói körből. Ugyanakkor nem indokolt a jogvédelem biztosítása ilyen minőségben pl. az egyéni vállalkozónál. Úgy véljük, a legális meghatározás még számos jogvita keretében igényel majd értelmezést a jogalkalmazó részéről.

A konszenzuális talaján álló szerződési jogunkban kérdésessé vált, hogy a tömegszerződéseknek – noha a lényeges ill. az annak minősített elemekben megállapodtak a felek – mennyiben képezik részét az általános szerződési feltételek. Mind a szakirodalmi álláspontok, mind pedig a gyakorlati tapasztalatok alapján kimutatottá vált, hogy az általános szerződési feltételekkel történő szerződéskötési technika nem alkalmas a konszenzuális elv maradéktalan közvetítésére. A módosítás tehát nem ok nélkül pótolja a korábbi szabályozás ez irányú hiányosságait. Viszonylag részletesen rendelkezik ma már a törvény arról, hogy miként válik az általános szerződési feltételek a standardizált szerződés tartalmának részévé. A módosítást megelőzően a Legfelsőbb Bíróság Gazdasági Kollégiumának 37. sz. állásfoglalása próbálta egyértelművé tenni az ellentmondásos helyzetet.²⁴ Az új szabályozás tulajdonképpen a hivatkozott állásfoglalás lényegi részét emelte jogszabályi szintre és tette ezáltal kötelezően alkalmazandóvá minden jogalany – nem csak a gazdálkodó szervezetek egymás közötti – viszonylatában. Az általános szerződési feltételek csak akkor válnak a szerződés részévé, ha alkalmazója lehetővé tette, hogy a másik fél annak tartalmát megismerje és ha azt a másik fél kifejezetten vagy ráutaló magatartással elfogadta [205. § (3) bek.]. Elég kategorikus az általános szerződési feltételeket alkalmazóval szembeni követelmény megfogalmazása. Kizárólag akkor hivatkozhat az általa kidolgozott általános szerződési feltételek szerződéstartalommá válására, ha kétséget kizáróan tájékoztatja partnerét arról, hogy a szerződéskötés általános szerződési feltételek alapján történik és biztosítja azok tartalmi megismerésének konkrét lehetőségét. Sőt, elengedhetetlen az ezt követő, szerződéskötéskori elfogadó nyilatkozat is. Ez utóbbi nélkül ugyanis az ún. másik felet terhelné a rendelkezésére bocsátott általános szerződési feltételek tanulmányozása, a tájékozódás elmulasztásának kockázata. Ez pedig nyilvánvalóan ellentétes a jogalkotói szándékkal; bár ezt külön nem nyilváníti ki. A szóbeli, írásbeli elfogadás megítélése többnyire nem, a ráutaló magatartás bizonyítása viszont okoz(hat) gondot. A *ráutaló magatartás* az akaratnyilvánítás sajátos módja. Nagyon fontos, hogy a kifejtett magatartás egyértelmű és felismerhető akaratot tükrözzön, olyat amelyet a másik fél az általános élettapasztalat szerint nem értékelhetett másként.²⁵ Annak vizsgálatánál, hogy ráutaló magatartással elfogadottnak

²⁴ Elvi Határozatok gazdasági perekben. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1986. 66–67. p.

²⁵ A Polgári Törvénykönyv magyarázata. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995. 587. p.

tekintendők-e az általános szerződési feltételek, figyelemmel kell lennie a bíróságnak az adott szakma, ágazat forgalomban általánosan követett szokásaira is.²⁶

Az új szabályozás során a jogalkotó tovább szigorítja a feleket következetesen – a szerződéskötést megelőzően, a szerződéskötéskor [205. § (4) bek.], a szerződés teljesítése során [277. § (2) bek.] és egyáltalán a jogviszony fennállta alatt [4. § (1) bek.] – terhelő együttműködési kötelezettséget. *Különleges figyelemfelhívási kötelezettséggel egészíti ki* ugyanis az együttműködési kötelezettség alapján az általános tájékoztatási kötelezettségről szóló rendelkezést. Külön is tájékoztatni kell a másik felet arról az általános szerződési feltételről, amely lényegesen eltér a szokásos szerződési gyakorlattól, a szerződésekre vonatkozó rendelkezésektől vagy eltér a felek között korábban már alkalmazott valamely kikötéstől. Az ilyen feltétel (szerintünk: és az ilyen kikötés) csak akkor képezi a szerződés tartalmának részét, ha azt a másik fél *kifejezetten elfogadta* [205. § (5) bek.]. Ez esetben – a megszővegezésből kitűnően – a ráutaló magatartás már nem elegendő akaratnyilvánításként. A szabály létjogosultsága nem kíván mélyreható indokolást. Elsősorban azért, mert az az alapfeltételezés, hogy az általános szerződési feltételek tartalma többnyire az ügylet technikai sajátosságait tükrözi, de nem ellentétes az üzleti szokásokkal, az általános életpaszttal vagy a felek korábbi üzleti kapcsolatában kialakult gyakorlattal, vagyis nem meglepetésszerű. Mind az általános tájékoztatásnak, mind a különleges figyelemfelhívásnak számos változata kínálkozik: kifejezett szóbeli hivatkozás, feltűnő helyen történő kifüggesztés, átadás tanulmányozás céljából, nyomdatechnikailag feltűnő szedés, szerkesztés vagy bármely más mód, ami az adott helyzetben ésszerűen elvárható. A legjobbnak talán a szerződéshez való hozzácsatolás tűnik.²⁷

Feltehetőleg azért nem utal a törvényszöveg arra, hogy a másik fél általi elfogadásnak mindkét előbb vázolt esetében a szerződés *megkötésekor* és időben nem attól elkülönítetten kell megtörténnie, mert ez magától értetődő vagy legalábbis levezethető a 205. § (4) és a 209. § (2) bekezdéseiből. A későbbi, utólagos tájékoztatás vagy figyelemfelhívás tehát külön elfogadást igényel annak érdekében, hogy a szerződés részévé váljon. A szerződéskötést követően közölt új vagy módosított általános szerződési feltételek elfogadás hiányában mindössze a szerződés módosítására, kiegészítésére vonatkozó ajánlatnak tekintendők.²⁸ Pl. a pénzügyet a kölcsönszerződés részévé tett üzletszabályzatának egyoldalú, módosítására (konkrétan: a szerződésben kikötött kamat mértékének utólagos felemelésére) csak abban az esetben jogosult, ha ezt a bankkölcsönszerződésben a felek közösen kikötötték, állapítja meg a Legfelsőbb Bíróság. Ennek hiányában a pénzügyet az üzletszabályzatának a vele korábban szerződő félre is kiható változtatását csak a Ptk. 241. §-a alapján vagy a vele szerződő féllel közösen érvényesítheti.²⁹ Úgy véljük, hogy a hivatkozott – gazdálkodó szervezetek között érvényesülő – bírói gyakorlat is alátámasztja felvetésünket, miszerint annak a törvénybe való beemelése és kiterjesztése minden jogalanyra, csak egy kis szövegezésbeli pontosítással megoldható lenne. Megjegyezzük, a német AGB-G megoldása is erősíti álláspontunkat.³⁰

²⁶ A Polgári Törvénykönyv magyarázata. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995. 595. p.

²⁷ Takács Péter: Általános szerződési feltételek – problémák – kérdőjelek. *Collega*, 1997/4. 21–22. p.

²⁸ Elvi Határozatok gazdasági perekben. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1986. 67. p.

²⁹ Bírósági Határozatok 1993/8/513.

³⁰ Gesetz zur Regelung des Rechts der Allgemeinen Geschäftsbedingungen – (Az általános üzleti feltételek jogának szabályozásáról szóló törvény. idézi: Csiby Andrea Csilla: Az általános szerződési feltételekre vonatkozó jogi szabályozás – a magyar és a német megoldás. *Külgazdaság Jogi melléklete*, 1995/11. 168. p.)

Amennyiben az a furcsa helyzet alakul ki, hogy a szerződés általános szerződési feltételek alkalmazásával kötött, de ugyanakkor általános szerződési feltételeknek nem minősülő más és eltérő feltételt is tartalmaz – noha mindkettő elfogásra került – csak az utóbbi válik a szerződés részévé. Ezen *feltétel-ütközést* rendező törvényszöveg szintén új szabály [205. § (6) bek.].

Problémát okoz, ha létrejön ugyan a felek között a konszenzus, de valamelyik szerződési nyilatkozat tartalma vitás, mert bizonytalan, homályos, ellentmondásos, szakszerűtlen. Az értelmezés szabálya szerint azt a tartalmat kell elfogadni, ahogyan a címzettnek értenie kellett a nyilatkozatot, figyelemmel a nyilatkozó feltehető (felismerhető) akaratára, a szavak általánosan elfogadott jelentésére, valamint az eset összes körülményére [207. § (1) bek.]. Az *értelmezés általános szabálya* a nyilatkozási elvhez áll közelebb, hiszen az akaratot a nyilatkozat oldaláról vizsgálja, aszerint hogy a címzett mit érthetett azon, mire következtethetett annak tartalmából. Az ítélezési gyakorlatból az következik, hogy a nyilatkozó akaratának vizsgálata során a gazdaságilag ésszerű akaratot kell alapul venni. Szakemberek egymás közötti szerződéseinél pedig a szakmai nyelvben elfogadott jelentés az irányadó akkor is, ha az eltér az ún. általános nyelvhasználatától. Ha viszont csak az egyikjük szakember, kétség esetén a laikus gyengébb félre kedvezőbb értelmezés az irányadó.³¹ Az ismertetett törvényi szabályozás és a megállapíthatóan következetes jogalkalmazási gyakorlat – véleményünk szerint – szükségtelené teszi az új, *kiegészítő értelmezési szabályt* [207. § (2) bek.]. A "kell" kifejezés használata túlzásnak tűnik megfelelő szankció hiányában. Másrészt, olyan látszatot szül a (2) bek. megszövegezése, mintha az (1) bek. alapján nem lenne lehetőség, esetleg jogalkalmazói képesség a szerződés tartalmának kétségtelenül helyes feltárására. Az effajta sugallmazást nem tartjuk célszerűnek. Vitathatatlan, hogy az általános szerződési feltételeket alkalmazóknak kellő idő áll rendelkezésére a szerződés megszerkesztése során arra, hogy egyértelműen, világosan fogalmazzanak. Ugyanakkor a bírákra is komoly felelősség hárul, hiszen a megfelelő életpaszttal és az egy-egy gazdasági ágazatban való kellő jártasság, a releváns ismeretekkel való felvértezéssel nem mellőzhető. Az eseti döntések igazolják annak a tendenciának az érvényesülését, miszerint a laikusra kedvezőbb értelmezés kerül alkalmazásra. A gyakorlat még azt is vélelmezi, hogy ha a szerződés nyomtatott szövegében attól eltérően fogalmazott, külön beírt kikötés olvasható, a felek akaratának az felel meg.³² Amennyiben viszont az EU-harmonizációs fogyasztóvédelmi követelményeit formailag mégis teljesíteni kívánjuk, a GK 37. sz. állásfoglalása e részének jogszabályi szintre emelését nem a Ptk-ban kellett volna megvalósítani. Annál is inkább, mert a hatályos szabályozás által az ún. *dubio contra preferentem* elv törvénybe emelése révén az nem csak az általános szerződési feltételekkel kötött szerződés, hanem minden kétséges tartalmú fogyasztói szerződés vonatkozásában irányadó. Tehát nem az általános szerződési feltételek alkalmazásán van a hangsúly, hanem a fogyasztó védelmén. Ez esetben viszont szükségtelen a másik oldalon az alanyi kör megosztásához vezető szabályt alkalmazni. Ha nem az általános szerződési feltételektől védjük a laikust, akkor nem indokolt a gazdálkodó szervezettől külön óvni, hiszen nem biztos, hogy általános szerződési feltételeket használ, másrészt nem csak ő, hanem bármely jogalany megteheti ezt. Megfontolandó, hogy nem célszerűbb-e egy olyan szabályozási megoldás, miszerint az eddig is jól funkcionáló általános értelmezési szabály mindössze annyival egészülne ki, hogy az egyértelműség hiányának kockázatát, követ-

³¹ A Polgári Törvénykönyv magyarázata, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981.

³² Bírósági határozatok 1993/2/78. sz.

kezményeit mindig a nyilatkozó fél viseli, függetlenül kilététől és a szerződés individuális vagy standardizált jellegétől. Megjegyezzük, helyesebbnek tartjuk azt az álláspontot, miszerint az 1968-ban, eredetileg még "szocialista szervezet" elnevezés alatt a Ptk-ba – és egyre nagyobb számban más jogszabályokba – épült gazdálkodó szervezet kategória ma már minden elvi megfontolást nélkülöz, és egy téves kiindulópont elkerülhető következménye. További túlburjánzása megakadályozandó, sőt, a jogrendszerből való kiiktatása előbb-utóbb megkerülhetetlen feladattá válik.³³

A korábbiakban vázoltuk, hogy kik, kikkel szemben élhetnek megtámadási joggal az általános szerződési feltételeket és az annak nem minősülő szerződési kikötést illetően, amennyiben az tisztességtelen. E jelleg megállapításának alapja kettős: a felek jóhiszeműsége és ezzel összefüggésben a szerződésből eredő jogaik, kötelezettségeik egyensúlya vizsgálendő a *konjunktivitásra* figyelemmel. A terminológia tartalmának meghatározása nem egyszerű, bár a jogalkotó igyekszik megadni a segítséget a minősítéshez, felhasználva a jogalkalmazási tapasztalatokat is. *Tisztességtelen a feltétel illetve a kikötés, ha az a felek szerződésből eredő jogait és kötelezettségeit egyoldalúan és indokolatlanul az egyik fél hátrányára megállapítva tartalmazza, megsértve ezáltal a jóhiszeműség követelményét* [209/B. § (1) bek.]. Ugyanúgy, mint a módosítás előtti fogalom – az indokolatlan egyoldalú előny – meghatározásánál, továbbra is a bírói gyakorlatra vár a feladat: éspedig a tisztességtelen kikötés fogalmának a definiálása, a konkrét tényálláshoz igazodó tartalommal való kitöltése. Támponot jelent ehhez a törvényi példálózó utalás. Az *egyoldalúság* és indokolatlanul hátrányosság főleg akkor állapítható meg, ha a *jogosultságok és kötelezettségek meghatározása jelentősen eltér a szerződésre irányadó lényeges rendelkezéstől, vagy összeegyeztethetetlen a szerződés tárgyával illetve rendeltetésével* [209/B. § (2) bek.]. A jogalkotói elképzelés szerint az általános értékelési szempontok mellett nagyon fontosak és különösen megfelelőek a jogok és kötelezettségek aránytalansága megítélésénél a megadott konkrét szempontok. A tisztességtelenség megállapíthatósága vizsgálatánál tekintettel kell lenni minden olyan, a szerződéskötéskor fennálló körülményre, amely a szerződés megkötésére vezetett, továbbá a kikötött szolgáltatás természetére és az érintett feltételeknek a szerződés más feltételeivel, vagy más szerződésekkel való kapcsolatára [209/B. § (3) bek.].

A felsoroltak tulajdonképpen azonosak az ítélezési gyakorlatban a szerződési nyilatkozat értelmezésénél érvényesülő általános szempontokkal. Tehát az irányelvvel összhangban tisztességtelenségnek minősül a szerződési feltétel, ha azt a felek nem közösen alakították ki, jogaik, kötelezettségeik aránytalanok, megbomlik az egyensúly a fogyasztó sérelmére és mindez ellentétben áll a jóhiszeműség követelményeivel. Magunk részéről úgy véljük, még igen hosszú időnek kell elteltie ahhoz, hogy a bevezetett új, értelmezésre szoruló fogalmak tartalma valóban körülhatárolható legyen és a joggyakorlatba erőteltetés nélkül simuljon bele a szerződésre irányuló rendelkezésektől való *jelentős eltérés*, valamint a szerződés tárgyával illetve rendeltetésével való *összeegyeztethetetlen* kategória. A bátrabb és magasabb számú igényérvényesítést követően – remélhetőleg – a bírói gyakorlat a jövőben talán gyakrabban bővíti eseti döntéseivel nem csak a rendezett jogviták számát, de az értelmezés körét is.

A jóhiszeműség elve viszont látszólag elvetettnek tűnik, miután az adhéziós szerződések eleve az alku egyenlőtlenségén és az általános egyoldalúságon nyugszanak. A Ptk. a bevezető rendelkezések között tartalmazza – mintegy etikai – alapelvként a *jóhiszeműség, a tisztesség és a kölcsönös együttműködés* követelményeit. A kódex 1991-ben tör-

³³ Vékás Lajos: Szükség van-e kereskedelmi magánjogra? Magyar Jog, 1998/12. sz., 712. p.

tént ideológiai megtisztítását megelőzően a szocialista együttélés követelményei szerinti magatartás volt az elvart a jóhiszemű helyett. Megjegyezzük, a piaci alapon nyugvó szabályozásra általában nem – külföldön sem – jellemző az etikai elvek széleskörű érvényesítése. Bírói gyakorlatunk sem értelmez(het)te még behatóan a jóhiszeműség tartalmát. Rendszerint akkor tekinthető jóhiszeműnek a szerződő partner, ha *ésszerűen, igazságosan, méltányosan, a másik fél érdekei tiszteletben tartásával* jár el, az eszerinti minimum elvárásnak felel meg a magatartása.

A *tisztességtelennek* minősíthető feltételek körén kívül esnek a fő szolgáltatásokra vonatkozó szerződési kikötések, amennyiben egyértelműen megszővegezettek és érthetőek is mindkét fél számára [209/B. § (5) bek.]. A jogalkotó ugyanis elkerülni szándékozott az árak bírósági ellenőrzésének további szélesítését. Bár az objektív értékaránytalanság jogintézménye változatlanul él [201. § (2) bek.], továbbra sem mutatkozott kívánatosnak a két megtámadási ok (unfair - feltűnő aránytalanság) összemosása. A korábbi szabályozás hasonló volt e tekintetben. Az indokolatlan egyoldalú előny kikötése a felek egyenjogúsága és mellérendeltsége megsértésének, míg a szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnő aránytalansága az egyenértékűség durva sérelmének minősül. Úgy látjuk, nem kis feladat vár a gyakorlatra e jogtétel alkalmazása során sem.

További *kivételt* jelent az, ha *jogszabály állapít meg* valamely szerződési feltételt, vagy legalábbis jogszabály előírásának megfelelően kerül az meghatározásra [209/B. § (6) bek.]. A tisztességtelennek nem minősíthetőség oka ez esetben elsősorban az, hogy a jogi szabályozás már eleve a laikust, a gyengébb felet védi a szerződési feltételek megállapítása során, másrészt a bíróság feladata ez esetben is a jog alkalmazása, nem pedig igazságosságának felülvizsgálata. Így pl. nem minősülhetnek tisztességtelennek a gépjármű üzembentartója kötelező felelősségbiztosításának általános feltételei.³⁴ A tisztességtelen szerződési feltétel generálklauzulával történő általános jellegű meghatározása mellett [209/B. § (1)–(2) bek.] a fogalom pontosítása céljából lehetőséget biztosít a törvényszöveg arra, hogy *külön jogszabály felsorolja*, melyek a fogyasztói szerződésekben a mindenképpen tisztességtelennek minősülő feltételek, illetve melyeket kell – az ellenkező bizonyításáig – annak tekinteni [209/B. § (4) bek.]. A módosító törvény a Kormányt hatalmazta fel, amely megszorítóan rendelkezett a lista kialakításánál, hiszen a vonatkozó felhatalmazó jogtételek a fogyasztó kifejezést igen, de a gazdálkodó szervezet kategóriát nem tartalmazták.³⁵

A korábban már kifejtett álláspontunkra utalva úgy gondoljuk, hogy szükségtelen ez a szűkítés. Helyeselhetőnek tűnik viszont, hogy nem a kódex vagy a Ptké II. tartalmazza a felsorolást. A szerződés-kötési gyakorlat alakulására figyelemmel ugyanis célszerű a jogszabályt időszakonként felülvizsgálni és a valós gazdasági viszonyokhoz alkalmazkodva esetleg módosítani azt. Rendeletnél ez egyszerűbb, mint magasabb szintű jogforrásnál. Ezzel ellentétes olyan állásponttal is találkozhatunk, amely vitatja, hogy e megoldás összeegyeztethető lenne a hatalmi ágazatok elkülönítésének alkotmányjogi elvével. Valamely jogszabály hiteles értelmezésére ugyanis maga a jogalkotó jogosult. Ezt követően pedig a jogalkalmazó, adott esetben a bíróság. Amennyiben a törvény alacsonyabb szintű jogforrásnak, a Kormánynak, a végrehajtó hatalomnak ad felhatalmazást az értelmezésre – valóban elgondolkodtató, hogy ezáltal – tulajdonképpen a bíróság hatáskörének csorbítása az eredmény.³⁶ A tv. rendelkezése szerint viszont a

³⁴ 58/1991. (IV. 13.) Korm. r.

³⁵ 1997. évi CXLIX. törvény a Ptk. módosításáról, 4. §, 11. § (4) bek., 18/1999. (II. 5.) Korm. r. a fogyasztóval kötött szerződésben tisztességtelennek minősülő feltételekről.

³⁶ A Polgári Törvénykönyv magyarázata. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995. 598. p.

tisztességtelen vagy legalábbis az ellenkezőjének bizonyításáig annak tekintendő feltételek meghatározása külön jogszabályra való utalásánál, megkérdőjelezhető azon módosítás megalapozottsága, amely szerint bármely, pontosabban valamennyi jogszabály, akár önkormányzati rendelet is szóba jöhet [209/B. § (6) bek., 685. § a) pont].

Két fő része van a hivatkozott kormányrendeletnek. 10–10 esetet taglal az ún. *fekete és szürke lista*. Az első csoportba tartozóak *tilosak*, tehát eleve jogellenesek, így semmisségi okot képeznek e tisztességtelen szerződési feltételek, miközben a törvényszövegből kimaradt – az eredetileg tervezett – erre való utalás. A második csoportba tartozóaknál ugyancsak rögzítésre kerül a jognak nem tetszőség, de ezen eseteket csak az *ellenkező bizonyításáig* kell, illetve lehet tisztességtelennek tekinteni. A taxáció a jogalkotó nem titkolt célja szerint a prevenciós hatás erősítése az utólagos – a már létrejött szerződésekbe beavatkozó – korrekcióval szemben.

Már jeleztük, hogy a *sérelmet szenvedett* – függetlenül attól, hogy egyébként fogyasztó vagy sem – *megtámadhatja* a tisztességtelen általános szerződési *feltételeket* és nem a szerződést, figyelemmel a 239. §-ra, amely a szerződés részleges érvénytelenségét teszi fő szabállyá [209. § (1) bek.]. A megtámadás eredményessége esetén az *ítélet hatálya* kizárólag a peres felekre terjed ki, nem érinti a mások által ugyanazon feltételek mellett létesített szerződéseket, de magát az ÁSZF-t sem. A felek viszonylatában pedig irányadóak a kódex XXI. fejezetének vonatkozó szabályai. A megtámadással való éléshez 1 éves elévülési jellegű határidő áll rendelkezésre. A határidő kezdetét elsődlegesen a sérelmet szenvedő fél teljesítésének időpontja határozza meg [236. § (2) bek. c) pont]. A hivatkozott szakasz tartalmilag csak annyit változott – értelemszerűen –, hogy az indokolatlan egyoldalú előny kategória felváltódott a tisztességtelen szerződési feltétel fogalmával.

Hangsúlyozni kell, hogy nem az érvénytelenség hagyományos jogkövetkezményei kerülnek alkalmazásra, úgy mint az ún. in integrum restitució, a hatályossá nyilvánítás az ítélethozatalig [237. § (2) bek.], illetve az érvénytelenség orvoslása, amelyből kifejezetten kihagyásra került az indokolatlan egyoldalú előny és nem került beépítésre az általános szerződési feltételek tisztességtelenségének orvosolhatósága. Vagyis maradt a szerződés *részbeni érvénytelensége* tekintetében irányadó szabály (239. §). Csak az érvénytelenségi okkal érintett része dől meg a szerződésnek, az egész pedig kizárólag akkor, ha a rész – vagyis a tisztességtelen feltételek – nélkül nem kötötték volna meg a felek a szerződést.

A *fogyasztó* (aki a sérelmet szenvedetteken belül egy alcsoportot képezhet, önmagában a fogyasztói körhöz tartozása alapján) *megtámadhatja* a közötte és a *gazdálkodó* szervezet között létrejött szerződés tisztességtelen *kikötését* még akkor is, ha az nem minősíthető általános szerződési feltételeknek (vagyis nem több szerződés megkötése céljából előre kidolgozott és nyomtatott blankettaszöveg...). Ennek következményei ugyanúgy alakulnak, mint ahogyan az imént felvázoltuk. Meg kell jegyezni azonban, hogy a jogirodalomban nem egyöntetű ezen szabályozás helyeslése, a tárgyi hatály ilyen kiterjesztése. Valóban, mintha kissé fellazulni látszana ezáltal az eddig – az okok pontos meghatározásával – nagyon egyértelműen körülhatárolt megtámadási lehetőség. Az új szabályozás a megtámadási okok elvontabb, általánosabb – nem megnevezéssel, hanem kizárólag §-számra utalással történő – megjelölésével szélesíti a megtámadható szerződések körét. Más nézet szerint hasznos e pozitív diszkrimináció fogyasztóvédelmi, jogtechnikai eszközként, mert megpróbál tényleges egyenjogúságot biztosítani. Ezáltal talán megvalósul a cél annyiban, hogy a piaci viszonyok két pólusán szereplők között

egyensúlyi helyzet alakul ki és a fogyasztó forgalomban elfoglalt helye optimálisabbá válik, így érdekérvényesítési lehetősége is hatékonyabb lesz.³⁷

Az általános szerződési feltételek forgalomban léte alatt, határidő nélkül indítható a *közérdekű kereset*, amely a szerződések relatív szerkezete lazulásához is hozzájárult, vagy éppen fordítva. Ezzel azonban csak a *gazdálkodó szervezetek által használt tisztességtelen általános szerződési feltételek támadhatók meg*, mert többnyire csak ebben a körben lehet valódi szerepe a sérelmes kikötés absztrakt kontrolljának. Eredményes megtámadás esetén megállapítást nyer a tisztességtelen kikötés *érvénytelensége*, éspedig a *kikötés alkalmazójával szerződő valamennyi félre kiterjedő hatállyal*. Tehát az a jövőben ugyanazon tartalommal már nem alkalmazható az új szerződések kötése során, illetve a megtámadás előtt kötött, de még nem teljesített szerződéseknél. Amennyiben tartós jogviszonyt érint a közérdekű keresetre indított per alapján hozott ítélet, a már teljesített kötelezettségekre nem terjed ki annak hatálya. A jövőben esedékes teljesítési folyamatnál viszont már a megváltozott feltételek szerint kell eljárni. Nyilvánvalóan túl kiterjesztő lenne egy olyan – felmerült – értelmezés, amely szerint az ítélet hatálya mindenkire kiterjedő lenne. Nem arról van szó tehát – helyesen –, hogy az adott kikötés használata bárkinek, bármely jövőbeni általános szerződési feltételekben tilos, hanem az csak az azt eddig alkalmazó és a vele szerződők viszonylatában érvénytelen. A már teljesített érvénytelenség szempontjából érintetlenül maradt megállapodásokat csak maga az ellenérdekű fél támadhatja meg – esetlegesen az actio popularis eredményére is hivatkozással – feltéve, hogy az egyébként reá vonatkozó megtámadási határidőn belül van. Ennek elévülési jellegére figyelemmel felvetendő a kérdés: minősíthető-e menthető oknak az egyéni igényérvényesítés szempontjából a közérdekű kereset – a konkrét szerződés teljesítéséhez viszonyított – késői benyújtása, illetve a per elhúzódása [236. § (1)–(2) bek. c) pont, (3) bek., 326. § (1)–(2) bek.]. Ha igen, meddig tarthat a határidő, indokolt-e a záros jelleg beépítése és ez esetben is a részleges érvénytelenség szabálya az irányadó vagy alkalmazható az érvénytelenség más jogkövetkezménye is. Bár ez utóbbi kérdésfelvetés valójában nem támasztható alá kellőképpen, hiszen a felek rendszerint az érvénytelen rész – számos esetben tisztességtelen feltétel – nélkül is megkötötték volna a szerződést (239. §). Ugyanakkor a gyakorlatban a teljes érvénytelenség kizárható, mert szinte elképzelhetetlenek olyan szerződések, amelyek kizárólag tisztességtelen általános szerződési feltételekből állnak.

A módosított szabályozás új rendelkezése, hogy valamely feltétel tisztességtelensége kérdésében az érintett országos *gazdasági kamara véleményét* nyilváníthat *kérelem* alapján. Kérelemmel bárki élhet, akár valamelyik szerződő fél, akár a csak potenciálisan annak minősülő. A véleménykérés nem nehezíti a szerződéskötési folyamatot és nem gátja az esetleges utólagos bírósági kontroll lehetősége igénybe vételének.³⁸

A jogszabály által kötelezővé tett előzetes kontroll, az általános szerződési feltételek *jóváhagyásának követelménye* viszont *kizárja* a kérelmezési lehetőséget, illetve a kamara nem adhat véleményt ilyen esetben. Amennyiben a jóváhagyás megtörténik, vagy az előírt határidőn belül elmarad, a feltételt jóváhagyottnak kell tekinteni. Ha viszont a kötelező előzetes kontroll során a feltétel jóváhagyásának végleges megtagadására kerül sor, akkor a szerződéskötési folyamat nem zárul le, hiába tartalmazza a megállapodás a nem jóváhagyott ÁSZF-t, az nem csak hogy nem válik a konszenzus tartalmává, de a szerződés egészére az érvénytelenség szabályait kell alkalmazni [215. § (3) bek.].³⁹

³⁷ Biró György: Habilitációs tézisek, Miskolc, 1998.

³⁸ 1997. évi CXLIX. tv. a Ptk módosításáról, 11. § (3) bek d) pont.

³⁹ Lásd a biztosítótársaságokról és a biztosítási feltételekről szóló 1995. évi XCVI. tv. 155. §-t is.

Új rendelkezésként vár alkalmazásra a közérdekű keresetre induló perben az a lehetőség, miszerint a bíróság feljogosíthatja ítéletében az igényérvényesítőt a kikötés *érvénytelensége* megállapításának nyilvánossá tételére. Ez – figyelemmel az eset körülményeire – a jogsérő költségén történő, valamely országos napilapban való közlést vagy más szokásos módon való nyilvánosságra hozatalt jelent, a költségek a jogsértő terhére esnek.⁴⁰

Továbbra is megfontolandó az a nem új keletű, de a módosítás által nem érintett kérdés, miszerint a fogyasztók kollektív érdekvédelmének fontos eljárásjogi eszköze lehetne az *actio popularis* mellett a *class action*. Az előbbire van lehetőség az általános szerződési feltételek körében. Szükség lenne viszont a *csoportkereset* indítása jogának biztosítására is azokra a helyzetekre, amelyekben közérdekű kereset nem indítható. Ez esetben egy érdekelt fél bírósági engedéllyel az összes érintett, de név szerint meg nem határozott érdekelt nevében érvényesíthetne igényt.

Külföldi kitekintés alapján az a következtetés vonható le, hogy napjainkban a szerződések szabályozását illetően két, egymással ellentétes gazdaságpolitikai, jogpolitikai *tendencia* érvényesül. Egyrészt a közvetlen állami beavatkozás fokozása a domináns, annak érdekében, hogy a piac nem megfelelő működéséből eredő negatív hatások kiküszöbölhetőek legyenek, elsősorban az eseti szerződésekben az egyensúly utólagos megteremtése által. Másrészt határozottan kimutatható részben az általános felfogásban, részben az ítélkezési gyakorlatban az állam szerepének megváltozása, gazdasági, illetve bírósági beavatkozásának csökkenése. Ezzel egyidejűleg észlelhető a verseny fokozódása és a piac rendjével ellentétes magatartásokkal szemben való védekezés biztosítása által a szerződési szabadság erősödése. Úgy látjuk, hogy a magyar szabályozás továbbra is az elsőként említett csoportba sorolható. Jogrendszerünk elismeri a standardizáció hasznosságát és jogvédelmet is kíván biztosítani – legtöbbször a fogyasztót védő eszközként – a tisztességtelen tartalmat hordozó feltételekkel szemben mind preventív, mind korrektív kontroll alkalmazásának lehetővé tételével. *Alapvetően azonban még mindig az érvénytelenség oldaláról* közelíti meg a tárgyalt jogintézményt, amelynek szabályozásával elsődlegesen a felek szerződési egyenjogúságát és mellérendeltségét kívánja védelmezni. A hatályos szabályok által biztosított eszközök – mint a szerződések tartalmi ellenőrzésének széleskörű megengedése a bíróságok részére, a közérdekű kereset lehetősége, az érvénytelenség hatályának kiterjesztése – szinte kizárólag a rendellenes jogviszony-fejlődés következményei. Ráadásul ezt megelőzően az elmúlt közel negyedszázad alatt alig volt gyakorlata a – gyökereiben korábban is meglévő – vonatkozó rendelkezéseknek. Szkeptikusak vagyunk abban a vonatkozásban, hogy a szabályozás vázolt korszerűsítése és kiegészítése rövid időn belül tényleges eredményt hoz. Különösen nem hisszük ezt a preventív kontroll tekintetében. Az előzetes kontroll érvényesülésének egyelőre nem megvalósítható kiépüléséhez hosszú idő és egyéb feltételek megléte is szükséges még. Úgy mint például a kamarák helyzetének, a kötelező kamarai tagságnak az újragondolása és ismételt szabályozása.

Összességében leszögezhető, hogy az értékálló jogi rendezés feltételei még nem kristályosodtak ki, de ennek ellenére teljesítette feladatát a jogalkotó, amikor a jelenleg időszerű szempontok figyelembe vételével módosította a Ptk. ÁSZF-ekre vonatkozó rendelkezéseit. A korábbi szabályozás némely fogalom tisztázása, definiálása révén egyszerűbbé, ugyanakkor az új fogalmi elemek beépítésével bonyolultabbá vált. A jogérvényesítési lehetőségek alapvetően nem változtak, azok szerződési kikötésekkel való

⁴⁰ 1997. évi CXLIX. tv. a Ptk. módosításáról, 11. § (3) bek. b) pont.

bővítése és az előzetes felülvizsgálat intézményének bevezetése viszont nem biztos, hogy kedvező, illetve a tervezett hatással jár majd. A tényleges hatályosulás szempontjából nem közömbös a fogyasztó felnőtté érése, a jogkereső ún. laikus mivoltának fokozatos megszűnése sem. Kétségtelen, hogy a *szabályozás összeegyeztethető a 93/13/EGK sz. irányelvvel*, de arra is törekedni kell, hogy határainkon belül is teljessé váljon az összhang a témánkat érintő valamennyi fontos jogszabály – ide értve a nemzetközi magánjogit is – vonatkozásában.⁴¹

ZSUZSANNA SIMICS KÓNYA

ÜBER DIE ÄNDERUNGEN DER BÜRGERRECHTREGELUNG, DIE MIT DEN ALLGEMEINEN VERTRAGSBEDINGUNGEN VERKNÜPFT SIND

(Zusammenfassung)

Die Studie untersucht den speziellen, aber in der Wirklichkeit immer häufiger durchgesetzten Fall des des Zustandekommens eines Vertrags. Nicht einmal in dem heutigen ungarischen Recht ist es außergewöhnlich, mit den sogenannten allgemeinen Vertragsbedingungen einen Vertrag abzuschließen. Der Artikel präsentiert die erste Regelung (1977) des Rechtsinstitutes und dann werden die seit 1998 geltenden Verordnungen bekanntgemacht.

Wir bekommen Bescheid von dem Wesentlichen dem Sachverhalt, dem Rechtsnormbegriff, den Gründen der Anwendung, dem Einbau in den Inhalt des Vertrages, von den Vorteilen und Nachteilen, beziehungsweise den Rechtsmitteln der Verteidigungsmöglichkeiten, die mit den Negativen verbunden sind, der allgemeinen Vertragskonditionen. In diesem Kreis hat das Rechtsinstitut der Ungesetzlichkeit eine primäre Rolle.

Falls die allgemeinen Vertragsbedingungen unehrlich sind, mit anderen Worten eine unfaire Voraussetzung enthalten, können sie einerseits vom vertragschließenden Rechtssubjekt, dem es Unrecht geschah, andererseits – beim Vorhanden bestimmter Bedingungen – von Organisationen, die dazu in der Rechtsnorm berechtigt sind, angefochten werden. In dem ersten Fall erstreckt sich die Geltung der Gerichtsentscheidung nur auf die Teilnehmer des Rechtsstreites, in dem zweiten Fall aber gilt die Entscheidung für alle, das heißt: in der Zukunft ist es nicht mehr möglich in einem einzigen Vertrag die Bedingung, die unehrlich qualifiziert wurde, anzuwenden.

Der Verfasser behandelt sogar die Anforderungen der Feststellbarkeit der Unerhrlichkeit und des unfairen Charakters, also in erster Linie die Verletzung der Gutgläubigkeit, beziehungsweise die Ausnahmen. Wir können sogar in die Probleme die mit der Interpretierung der Rechtserklärungen verknüpft sind, Einblick gewinnen.

⁴¹ *Burián László*: A fogyasztóvédelem az új nemzetközi magánjogi szerződési szabályok tükrében. Magyar Jog, 1991/1. sz.

Zusammengefasst ist es festzustellen, daß die Studie die geltende Regelung nicht nur bekanntmacht, sondern auch mit vergleichendem Charakter zur Schau stellt. Es wird offenbar, inwiefern ist es gelungen die Mangelhaftigkeiten zu beseitigen, die rechtsliterarischen Standpunkte, die Rechtspraxiserfahrungen, die rechtsgebenden – rechtspolitischen Vorstellungen, und nicht zuletzt die Rechtsanpassungsbedingungen in Betracht zu nehmen.